

Forord

Denne boka er en innføring i fysisk maktanvendelse for aspiranter ved Kriminalomsorgens høyskole og utdanningscenter (KRUS) og ansatte i kriminalomsorgen. Tittelen på boka gjenspeiler innholdet – hvordan og når skal man anvende fysisk makt i kriminalomsorgen?

Det tekniske grunnlaget for boka er delvis basert på metoder med lang tradisjon i kriminalomsorgen. Andre deler, som for eksempel selvforsvar og massetjeneste,¹ er utviklet av forfatteren i samarbeid med Roar Johannesen, Truls Tingvik, Sturla Olsen, Maria Hågensen og Knut Aarsbog.

Boka består av to deler. Del 1 (kapitlene 1–7) er en innføring i det teoretiske og juridiske rammeverket som ligger til grunn for bruk av fysisk makt i kriminalomsorgen. Boka er ikke ment som en fullstendig gjennomgang av disse temaene, men heller som en grunnleggende innføring i det sentrale teoretiske grunnlaget for bruk av fysisk makt. Rammeverket tar utgangspunkt i beslutningstaking – både intuitiv og analytisk. Juridisk, etisk og taktisk kompetanse blir i denne delen presentert som viktige deler av intuitive beslutninger og skjønnsutøvelse. I delen om analytiske beslutninger står konflikthåndtering, operasjonsplanlegging og risikovurderinger sentralt. Del 1 avsluttes med faremomenter ved å benytte mageleie samt råd for hvordan de ulike delene av pensum bør læres inn, både for aspirantene og for instruktører.

Del 2 (kapitlene 8–13) er en praktisk gjennomgang av de seks modulene kandidatene skal trenes i. Kapitlene i del 2 er satt opp i en rekkefølge der modul én skal bestås før opplæring i modul to, osv.

¹ Innsats der flere betjenter i organisert formasjon søker å løse uroligheter eller optøyer der flere innsatte er innblandet.

I kapittel 8 beskrives de generelle prinsippene for selvforsvar. Dette er generelt forsvar som fokuserer på grovmotoriske bevegelser og et naturlig handlingsmønster. Deretter presenteres noen forskjellige utgangspunkter for øving på selvforsvar.

I kapittel 9 beskrives generelle pasifiseringsteknikker som benyttes både i pasifisering på avdeling uten tid til å ikle seg verneutstyr, i celleaksjoner og i massetjeneste. Prinsippet er at de samme teknikkene kan benyttes der henholdsvis to, tre og fire betjenter inngår i formasjoner for å pasifisere en innsatt. Tvangsmidlene håndjern og transportjern er også en del av dette kapitlet.

I kapittel 10 beskrives regler og teknikker for bruk av kølle. Dette er et krevende tvangsmiddel å beherske, og skadepotensialet kan ved feil bruk være høyt.

I kapittel 11 og 12 beskrives regler og taktikker for aksjoner mot celle og mot opprør der flere innsatte er involvert. I disse kapitlene er også tvangsmidlene skjold, sikkerhetscelle og sikkerhetsseng beskrevet.

Kapittel 13 omhandler i sin helhet tvangsmidlet gassvåpen. Under betegnelsen *gassvåpen* går både CS-gass (tåregass) og OC-gass (pepperspray).

Bakerst i boka finnes litteraturliste, oversikt over aktuelle lover, forskrifter og retningslinjer, og liste over tabeller og figurer.

Takk til Kjetil Næstby, Sturla Olsen og Birgitte L. Storvik som har bidratt med innspill, lest og kommentert manus.

Innhold

DEL 1

1	Regelverk for bruk av makt i kriminalomsorgen	10
1.1	Straffegjennomføringsloven § 38. Bruk av tvangsmidler i fengsel	11
1.2	Forskrift om straffegjennomføring § 3-11. Orden og disiplin. Tvangsmidler	12
1.3	Retningslinjer til straffegjennomføringsloven – tvangsmidler	13
1.4	Maktpyramiden	16
2	Beslutninger	18
2.1	Tid og risiko i beslutninger	18
2.2	Stress	20
2.3	Skjønnsmessige vurderinger	22
3	Konflikthåndtering	28
3.1	Forhandlinger	29
4	Risiko	31
4.1	Sikringsrisikovurdering	32
4.2	Risiko som en vurdering av sannsynlighet og konsekvens	35
4.3	SJA-metoden	38
5	Operasjonsplanlegging og operasjonsordre	40
5.1	Situasjonen	41
5.2	Oppdrag	42
5.3	Plan og utførelse	43
5.4	Ressurser	45
5.5	Ledelse og samband	46
6	Mageleie	47
6.1	Hva er mageleie?	47
6.2	Tiltak for å redusere risiko ved mageleie	48
7	Innlæring av fysisk maktanvendelse	50
7.1	Oppvarming	50
7.2	Innlæring av teknikk	51
7.3	Markørpptreden	52

DEL 2

8	Selvforvar (modul 1)	56
8.1	Handlingsmønstre for selvforvar	56
8.2	Hjemmelsgrunnlag for selvforvar	59
8.3	Signaler før voldelige angrep	59
8.4	Ulike angrepsscenarioer som utgangspunkt for øving	61
8.5	Utjevningsteknikker – etter proporsjonalitetsprinsippet	76
9	Pasifiseringsteknikk (modul 2)	77
9.1	Avstand	77
9.2	Utgangsstilling og posisjonering	79
9.3	Posisjonering ved alarm	79
9.4	Føring av innsatte	80
9.5	Pasifisering to mot én	81
9.6	Pasifisering tre mot én	88
9.7	Pasifisering fire mot én	91
9.8	Håndleddsgrep	92
9.9	Låseteknikker bein	92
9.10	Bruk av håndjern og transportjern	93
9.11	Bruk av transportjern	95
10	Kølle (modul 3)	99
10.1	Våpenbeskrivelse	99
10.2	Situasjoner hvor kølle kan brukes (retningslinjene punkt 38.5)	100
10.3	Oppbevaring av batong/kølle	101
10.4	Kommandoer og ordregiving	102
10.5	Utgangsstillinger	103
10.6	Sammenlegging	106
11	Aksjoner mot celle (modul 4)	107
11.1	Ledelse av celleaksjon	107
11.2	Formasjoner	108
12	Massetjeneste (modul 5)	122
12.1	Funksjoner i massetjeneste	122
12.2	Taktikk massetjeneste	125
12.3	Formasjoner	126
12.4	Ordregiving	141
13	Gassvåpen (modul 6)	143
13.1	Bruk av gass. Retningslinjene punkt 38.6	143
13.2	CS-gass	144
13.3	OC-gass (pepperspray)	150
	Litteratur	154
	Lover, forskrifter & retningslinjer	156

Litteratur

- Anderson, Peter J., Grace S.N. Lau, Walter R.J. Taylor et al. 1996. «Acute effects of the potent lacrimator o-chlorobenzylidene malononitrile (CS) tear gas.» *Human & Experimental Toxicology*, 15(6), 461–465.
- Andresen, Aun H. 2014. «Politiets trening på bruk av fysisk makt». *PHS Forskning*, 1.
- Anstorp, Trine & Kirsten Benum 2014. *Traumebehandling – komplekse traumelidelser og dissosiasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Aven, Terje 2012. *Foundations of risk analysis*. Hoboken, Wiley.
- Aven, Terje 2015. *Risikostyring: Grunnleggende prinsipper og ideer*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Aven, Terje, Willy Røed & Hermann S. Wiencke 2017. *Risikoanalyse: Prinsipper og metoder, med anvendelser*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Blaho, Kari & Margaret M. Stark 2000. «Is CS spray dangerous?». *British Medical Journal*, 321(7252). Lest 27. mars 2017. ncbi.nlm.nih.gov
- Blauer, Tony 2017. «Blauer tactical systems». Lest 31. mai 2017. blauerspear.com
- Brodal, Per 2013. *Sentralnervesystemet*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Chan, Theodore C., Gary M Vilke, Jack Clausen et al. 2002. «The effect of oleoresin capsicum 'pepper' spray inhalation on respiratory function». *Journal of Forensic Science*, 47(2), 299–304.
- Christianson, Sven Å. & Pär-Anders Granhag 2004. «Forhandling i krisesituasjoner». I: *Polispsykologi*. Stockholm, Natur och kultur.
- Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (DSB) 2014. «Veileder til helhetlig risiko- og sårbarhetsanalyse i kommunen».
- Emblemsvåg, Jan (red.) 2012. *Risk Management for the Future: Theory and Cases*. InTechOpen.
- Eide, Tom & Hilde Eide 2007. *Kommunikasjon i praksis*. Oslo, Gyldendal Akademisk.
- Flin, Rhona, Paul O'Connor & Margaret Crichton 2008. *Safety at the Sharp End: A Guide to Non-Technical Skills*. Aldershot, Ashgate.
- Forsvarsbygg 2016. «Sikringshåndboka: håndbok i sikring av eiendom, bygg og anlegg mot terrorhandlinger, spionasje, sabotasje og annen kriminalitet».
- Gjerset, Asbjørn, Kjell Haugen, Per Holmstad et al. 2006. *Treningslære*. Oslo, Gyldendal.
- Kaminski, Robert J., Steven M. Edwards & James W. Johnson 1999. «Assessing the incapacitative effects of pepper spray during resistive encounters with the police». *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 22(1), 7–30.

- Klein, Gary A. 1993. *A Recognition-Primed Decision (RPD) Model of Rapid Decision Making*. New York, Ablex.
- Kriminalomsorgens utdanningscenter 2003. «Håndbok CS-gass».
- Lie, Anders Lohne 2010. «Politiets bruk av fysisk makt». *Politihøgskolen* (PHS Forskning 2010:2).
- Lie, Anders Lohne & Pål Lagestad 2011. *Arrestasjonsteknikk*. Oslo, Gyldendal.
- Malhotra, R.C. & P. Kumar 1987. «Chemistry and toxicity of tear gases». *Defence Science Journal*, 37(2) 281–296.
- Malt, Ulrik 2016. «Psykofarmaka». I *Store norske leksikon*. Lest 30. mai 2017. snl.no/psykofarmaka
- Marnburg, Einar 1998. *Etikk i næringslivet: En teoretisk og empirisk studie av individers, organisasjoners og utdanningens betydning for atferd i etiske konfliktsituasjoner*. Oslo, Aschehoug (Fontene).
- Norsk standard (NS) 5814:2008. «Krav til risikovurdering».
- Norsk standard (NS) 5830:2008. «Samfunnssikkerhet: Beskyttelse mot tilsiktede uønskede handlinger: Terminologi».
- Norsk standard (NS) 5832:2014. «Samfunnssikkerhet: Beskyttelse mot tilsiktede uønskede handlinger: Krav til sikringsrisikoanalyse».
- Orrick, D. 2004. «Practical pepper spray training». *Law and Order Magazine*, 52(4), 100–103.
- Osinga, F.P.B. 2006. *Science, Strategy and War: The Strategic Theory of John Boyd*. London, Routledge.
- Politidirektoratet 2011. «Politiets beredskapssystemer I. Retningslinjer for politiets beredskap» (PBS I).
- Rake, Eivind L. 2012. «Risk assessment on-scene». I: Emblemsvåg, Jan (red.): *Risk Management for the Future – Theory and Cases*. Intech (Open Access publisher). intechopen.com (chapter 7).
- Sabre 2017. «Pepper spray decontamination». Lest 31. mai 2017. sabrered.com/decontamination
- Sagdahl, Mathias 2015. «Etikk». I *Store norske leksikon*. Lest 30. mai 2017. snl.no/etikk
- Segerstrom, Suzanne C. & Gregory E. Miller 2004. «Psychological stress and the huma immune system: a meta-analytic study of 30 years of inquiry». *Psychological Bulletin*, 130(4), 601–630.
- Selye, Hans 1998. «A syndrome produced by diverse nocuous agents». *The Journal of Neuropsychiatry and Clinical Neurosciences*, 10(2), 230–231 (Classic article).
- SSB, Innsattes levekår 2014. *Før, under og etter soning*.
- Storvik, Birgitte Langset 2011. *Straffegjennomføring etter lov av 18. mai 2001 nr. 21*. Kristiansand, Høyskoleforlaget.

Lover, forskrifter & retningslinjer

Forskrift om straffegjennomføring 22. februar 2002.

Retningslinjer til straffegjennomføringsloven og forskrift til loven 16. mai 2002.

Straffegjennomføringsloven 18. mai 2002.

Straffeloven 20. mai 2005.

Våpenloven 19. juni 1961.